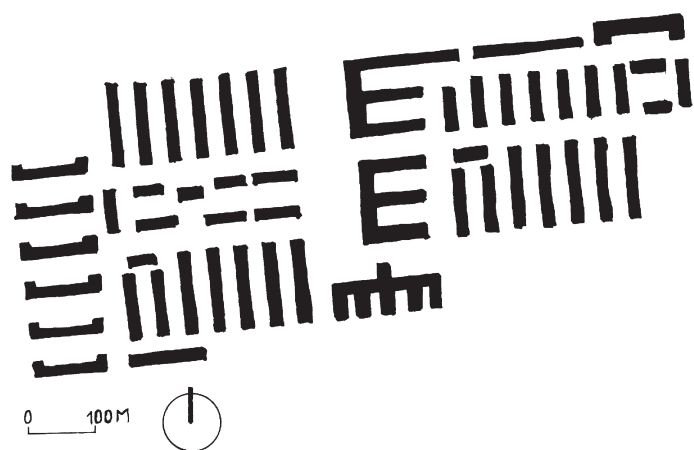

Památková ochrana panelových sídlišť?

Matyáš KRACÍK

ANOTACE: Článek pojednává o problematice možné památkové ochrany panelových sídlišť v České republice. Definuje hodnoty a způsoby ochrany těchto celků a na základě rozsáhlého mezioborového výzkumu představuje skupinu nejhodnotnějších panelových sídlišť vytipovaných k památkové ochraně.

1

2

Úvod

Pojem sídliště označuje místo dlouhodobě obývané lidmi. Pro náš účel zúžíme význam tohoto slova na soubory bytových domů a veřejné vybavenosti navrhované jako celek, stavěné po 2. světové válce za použití technologie prefabrikovaných železobetonových panelů, která se pro bytovou výstavbu výhradně používala od konce 50. let do začátku 90. let. Pro vykreslení problematiky nelze nezmínit ani situaci předchůdců panelových sídlišť.

Článek představí skupinu nejhodnotnějších panelových sídlišť vytipovaných v rámci rozsáhlého pětiletého mezioborového výzkumu prováděného na půdě Uměleckoprůmyslového muzea v Praze od roku 2013 pod vedením Lucie Zadražilové.¹ Výzkum probíhá následujícím způsobem: z každého kraje je vybráno několik (4–6) nejvalitnějších sídlišť z hlediska architektonického a uměleckohistorického, k nimž se zpracují podrobné pasporthy. Z těchto asi sedmdesáti celků bylo po konzultaci a vzájemné shodě s kolegy² vytipováno několik výjimečných, které dle našeho názoru splňují parametry pro památkovou ochranu.

Dnešní stav ochrany sídlišť a staveb z druhé poloviny 20. století

Pro vykreslení problematiky ochrany sídlišť bych rád přiblížil i situaci a důvody ochrany sa-

mostatných poválečných staveb. Teorie památkové péče má za sebou složitý vývoj. Od roku 1958, kdy u nás byla státem uzákoněna, se do seznamů zapisovala výlučně díla povahy umělecké, případně mající vztah k historické okolnosti. Teprve v nedávné minulosti přicházejí ke slovu například památky technického charakteru, ke kterým se v průběhu desetiletí změnil vztah. Určení památkové hodnoty se zakládá na uměleckohistorickém hodnocení a dalších faktorech, jako např. stav dochování (tedy autenticity objektu), jedinečnost, vypovídací hodnota apod. Vybrané stavby či celky druhé poloviny 20. století bychom logicky měli chránit podobně jako starší díla, neboť jsou nositeli zmíněných hodnot a dokládají naši minulost. Situace je však tristní. Architektonická díla druhé poloviny 20. století podléhají radikálním přestavbám a demolicím rychleji, než na to památková péče stačí reagovat. Jinak řečeno, vývoj stavebních technologií jde rychleji než vývoj (teorie) památkové péče. Staveb z druhé poloviny 20. století prohlášených za kulturní památky máme pouze něco kolem čtyř desítek v celé republice.³ Většinou se jedná o díla ve stylu socialistického realismu (tzv. so-rely) z 50. let. Když si uvědomíme, že v 60. letech byla na seznamy kulturních památek běžně zapisována díla funkcionalismu, v té době stará 30 let, měli bychom nyní běžně zapiso-

Obr. 1. Praha (MČ Praha 10), sídliště Solidarita, schéma – schwarzplan. (Kresba: Matyáš Kracík, 2015)

Obr. 2. Praha (MČ Praha 10), sídliště Solidarita, řadové domy. (Foto: Matyáš Kracík, 2015)

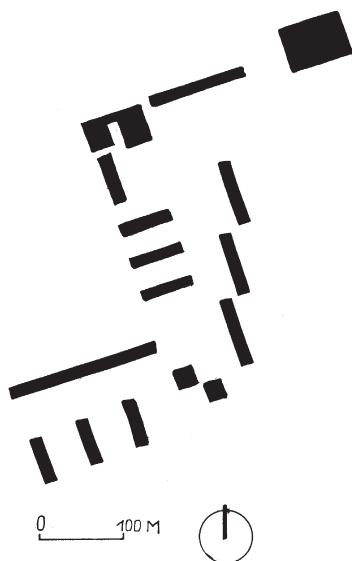
vat díla z 80. let! Jedinou prohlášenou kulturní památkou z 80. let je však dům ČKD v Praze Na Můstku od manželů Šrámkových. Teoretici památkové péče se shodují v názoru, že každá generace si musí znovu definovat předměty a důvody ochrany, což se ve vztahu k mladým památkám bohužel zatím moc nedaří. Širší od-

■ Poznámky

1 „Panelová sídliště v České republice jako součást městského životního prostředí: Zhodnocení a prezentace jejich obytného potenciálu.“ Projekt je podpořen Ministerstvem kultury v rámci Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI), identifikační kód projektu: DF13P010W018.

2 K výběru přispěli: Rostislav Švácha, Eva Novotná, Martina Flekačová, Michaela Janečková, Ladislava Horňáková, Lucie Valdhansová, Jindřich Chatrný a Jana Kořínková.

3 Přesný počet ani neznáme, protože současná evidence kulturních památek nedosahuje takové úrovně, abychom mohli generovat počty památek z daného období; je pouze na vlastní iniciativě pracovníků jednotlivých pracovišť Národního památkového ústavu vést specifické seznamy.

3

Obr. 3. Praha (MČ Praha 8), sídliště Invalidovna, schéma – schwarzplan. (Kresba: Matyáš Kracík, 2015)

Obr. 4. Praha (MČ Praha 8), sídliště Invalidovna, bodové domy se zakřivenou pergolou na pochozí terase. (Foto: Matyáš Kracík, 2015)

4

Památkově chráněných poválečných sídlišť máme pouze několik. Navíc se jedná výhradně o sídliště zděná, ne panelová. V první řadě se jedná o sídliště Vítězného února v Kladně-Rozdělově stavěné mezi léty 1947 a 1958. Hlavní osu sídliště tvoří řada šesti nebývale monumentálních věžových „dělnických paláců“ nesoucích status kulturní památky. Za pozornost stojí i zbytek sídliště. Území obsahuje bohatou skladbu objektů od pozdně funkcionalistických (Josef Havlíček, 1947, severojižní typ, 1. s plochou střešou) přes socialistickorealistické věžové domy, domy s valbovou střešou, svobodárny, tzv. „vločky“ – zahušťovací občanské i bytové stavby z konce 50. let.

Sídliště Poruba v Ostravě je nejznámějším a současně nejvýznamnějším celkem postaveným ve stylu sověly (v některých částech spíše novoklasicismu) a také mimořádně vypovídající ukázkou tohoto stylu, inspirovaného českou renesancí. Poruba získala v roce 2003 status městské památkové zóny a poté mezi léty 2006–2009 došlo k prohlášení asi dvacítky nejvýznamnějších objektů za kulturní památky.

Třetí poválečný památkově chráněný soubor pochází opět z 50. let, a to sídliště v Havířově. Zde došlo k vyhlášení „pouze“ ochranného pásma kulturních památek kostela sv. Anny a zámku, nicméně hranice zahrnuje celé sídliště a má stanoveny parametry ochrany, takže formálně se podobá památkové zóně.⁶

Čtvrtý a poslední případ památkově chráněného sídliště představuje sídliště Labská kotlina 1 v Hradci Králové. To mělo to štěstí, že bylo v roce 1990 právem zahrnuto do vznikající městské památkové zóny. Soubor vymezený ulicemi Střelecká, Labská kotlina a V Lipkách byl postaven v letech 1947–1953 podle projektu

architektů Josefa Havlíčka a Františka Bartoše. Jedná se o architektonicky mimořádně kvalitní soubor navazující na meziválečnou avantgardu.

Pro dokreslení současného stavu památkové ochrany dlužno dodat, že v několika případech došlo k prohlášení jednotlivých staveb na sídlištích za kulturní památky. Jedná se například o hotelový dům (čp. 577) na Invalidovně v Praze, kulturní dům (čp. 400) v Březových horách v Příbrami, kulturní dům (čp. 733) v Ostrově, kino Radost (čp. 234) v Havířově, ale zdaleka nejvíce, přibližně dvacet, jich najdeme ve zmíněné Ostravě-Porubě.

Jakkoliv památkově chráněné čistě panelové sídliště (zatím) nemáme.

Hodnoty panelových sídlišť a jak je chránit

Panelová sídliště představují rozsáhlé realizace obytných celků vzniklých na základě progresivních a velkorysých urbanistických plánů, odrážejících mezinárodní modernistické tendence. Jsou cenné jako doklad vývoje architektury a urbanismu. Tyto celky u nás vytvářejí zcela nový typ města, zásadně rozdílný od do té doby zažitých blokových zástavby činžovních domů nebo čtvrtí rodinných domů a vil (pomineme-li několik funkcionalistických celků ze 30. a 40. let). Sídliště jsou výsledkem někdejších urbanistických představ a také socialistické politiky, bez které by takto rozsáhlé plány nemohly vzniknout. Je třeba si uvědomit, že architektura po velké hospodářské krizi ve 30. letech hrála často více roli sociální než uměleckou. V té době se stalo snem řady avantgardních architektů ubytovat miliony lidí postrádajících důstojné bydlení. Vznikaly teoretické texty, studie, projekty i realizace prvních předchůdců panelových sídlišť, soubory domů s minimálními byty.⁷ Autory těchto myšlenek byli naši přední funkcionalističtí architekti a teoretici, z nich za všechny připomeňme jména: Karel Honzík,

■ Poznámky

⁴ Na téma ochrany poválečné architektury se v poslední době uskutečnila dvojice konferencí: „Co s architekturou 60. a 70. let 20. století?“ (2011) a „Architektura s rudou hvězdou – bez stigmat a předsudků“ (2013).

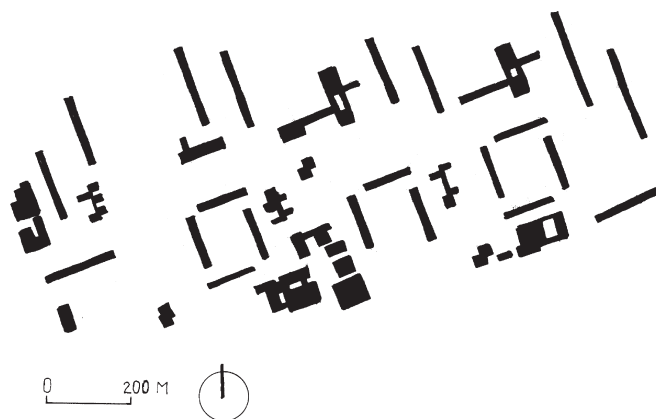
⁵ Krásným uměním (fine art) je samozřejmě i architektura 50.–80. let 20. století, hůře sem však budeme řadit panelové domy či industriál.

⁶ K tomuto lze podotknout, že sídliště v ochranném pásmu nalezneme například také v Praze, zde má však pásmo účel pouze jako ochrana panoramatu Pražské památkové rezervace, a tedy do běžných úprav domů nemá památková péče možnost zasahovat.

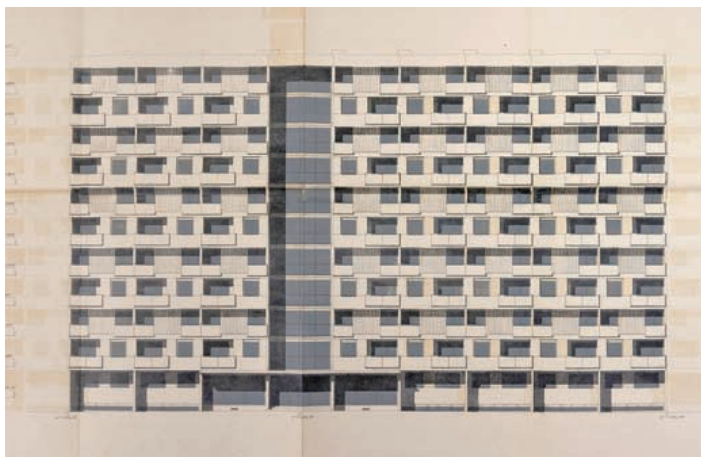
⁷ V Praze vznikla ve 30. letech sídliště Zelená liška (Antonín Černý, František Albert Libra a další) a sídliště v Břevnově (Václav Hilský, Rudolf Jasenský, Karel Koželka a další).

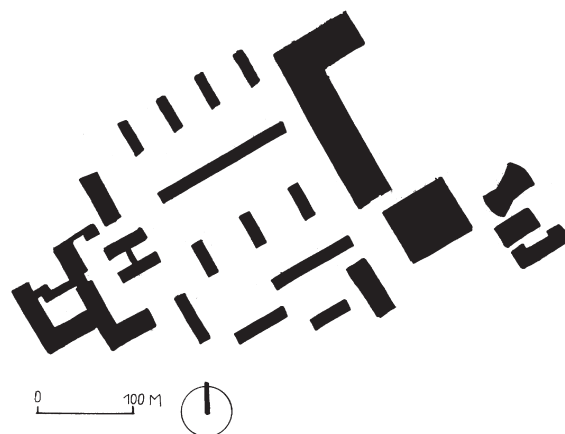
5

6

7

8

Obr. 5. Praha (MČ Praha 8), sídliště Ďáblice, typický obrázek sídliště, rozlehlé domy v rozlehlé zeleni. (Foto: Matyáš Kracík, 2015)

Obr. 6. Praha (MČ Praha 8), sídliště Ďáblice, schéma – schwarzplan. (Kresba: Matyáš Kracík, 2015)

Obr. 7. Výkres východní fasády domu sídliště Sítňá s mezonetovými byty, Václav Hlinský, Otakar Jurenka, Krajský projektový ústav v Praze, 1967, realizováno. Archiv stavebního úřadu v Kladně, složka k čp. 3102. (Reprofoto: Matyáš Kracík, 2013)

Obr. 8. Kladno (okr. Kladno), sídliště Sítňá, schéma – schwarzplan. (Kresba: Matyáš Kracík, 2015)

Karel Janů, Jiří Kroha, Jiří Štursa, Karel Teige, Jiří Voženílek nebo Ladislav Žák. Ti rozvíjeli myšlenky avantgardistů západních i sovětských. Tzv. vědecká linie funkcionalismu se zabývala maximální hospodárností řešení, racionalizací, typizací a také prefabrikací stavebnictví. Chtěli, aby domy byly produkovány jako průmyslové výrobky. Na myšlenky avantgardy přímo navazuje poválečná výstavba, i když v 50. letech přerušena obdobím socialistického realismu. Teprve první panelová sídliště představují zhmotnění urbanistických myšlenek meziválečné avantgardy, neboť až zde se plně vyvinula prefabrikace, typizace a zprůmys-

slnění architektury. Podobnost s původní myšlenkou je sice v jednotlivých případech různá, avšak neoddiskutovatelná. Hodnota vybraných panelových sídlišť spočívá právě v podařené aplikaci vizionářských a oceňovaných meziválečných myšlenek. Ty daly vzniknout novému, modernímu městu. Nutno podotknout, že avantgardisté navrhovali i některá poválečná sídliště.⁸ V řadě případů se podařilo realizovat zajímavé a velkorysé urbanistické celky, které se staly oblíbeným bydlením dodnes. Na sídlištích je třeba spíše ocenit jejich funkčnost, racionalitu a novou urbanistickou vizi než zde hledat tradiční umělecké kvality; i ty se zde však vyskytují, a to hlavně u staveb veřejné vybavenosti, zejména u domů kultury. Můžeme samozřejmě mluvit i o určité estetické kvalitě samotných panelových domů, lze je chápat jako díla geometrické abstrakce měnící v průběhu dne a roku barvy, nálady.⁹ Výběr nejkvalitnějších sídlišť je popsán v následující kapitole. Tyto příklady nám ukazují, že modernistický koncept města může být funkční, úspěšný a že se mu skutečně povedlo vytvořit plnohodnotnou protiváhu, alternativu tradiční blokové zástavbě. Nemůžeme se tedy ztotožnit s kategorickým odsouzením modernistického konceptu některými postmodernisty.¹⁰ Je pochopitelné, že všech-

na sídliště nejsou stejně kvalitní, jak po stránce architektonické a urbanistické, tak z pohledu potřeb obyvatel. Přesněji lze říci, že většina jich je spíše méně kvalitních. To je kromě často banálního a utilitárního řešení dáno také nedokončeností původních záměrů. Obecně můžeme říci, že více kvalitních celků pochází ze 60. let, kdy ještě nebyl tak silný tlak na extrémní hospodárnost a architekti měli větší vliv na realizaci. V 70. a 80. letech se úspora a průmyslová typizace staly určujícími, a tím byly původní myšlenky avantgardistů posunuty do tak krajní polohy, že by se asi nelíbily ani tomu nejradikálnějšímu z nich. Přesto i v této době vzniklo několik zajímavých celků.

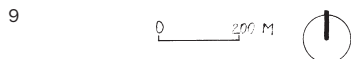
Co na sídlištích chránit? Vždy se bude jednat o konkrétní situaci, ale obecně lze říci toto:

■ Poznámky

8 Např. Václav Hlinský, Josef Havlíček, Jiří Kroha.

9 ŠVÁCHA, Rostislav; LÁBUS, Ladislav; KRAUS, David; VORLOVÁ, Milada. Sídlíště – díl druhý: Střízlivě i emocionálně. *Umění a řemesla: Časopis pro kulturu prostředí*. 1998, roč. 39, č. 4, s. 49–52. ISSN 0139-5815.

10 Jako např. Leon Krier. *KRIER, Leon. Architecture: Choice or Fate*. Windsor : Papadakis Dist A C, 1998. ISBN 10 1901092755.

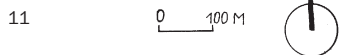
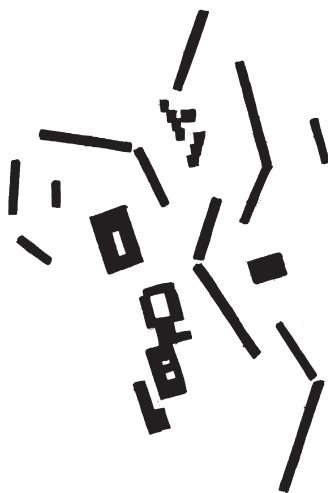
Obr. 9. Chomutov (okres Chomutov), sídliště Březenec, schéma – schwarzplan. (Kresba: Matyáš Kracík, 2015)

10

Obr. 10. Výškové bytové domy na chomutovském sídlišti Březenec využívají principů Le Corbusierova kolektivního domu Unité d'habitation v Marseille, jako jsou pohledový monolitický železobeton, mezonetové byty, společné prostory prádelen apod., mateřská školka a střešní terasa. (Foto: Jaromír Čejka, 2015)

Obr. 11. Teplice (okres Teplice), sídliště Šanov 2, schéma – schwarzplan. (Kresba: Matyáš Kracík, 2015)

Na vybraných celcích bychom měli především zachovávat urbanistickou kompozici včetně koncepce zeleně, nedopustit výrazné zahušťování zástavby, úpravy staveb a prostor navrhovat s rozvahou a s přihlédnutím k celku, neboli zachovat podobnost v rámci skupin domů. Několikrát jsem slyšel názor, že se panelové domy na sídlištích nedochovaly v původní podobě, a že tedy na nich není co chránit. Nutno si však uvědomit, že těžiště památkové hodnoty vybraných sídlišť spočívá zejména v jejich urba-

nistickém řešení, případně architektuře občanských staveb; nižší autenticita samotných „paneláků“ nemůže tímto konceptem příliš otrást.

Jakým způsobem sídliště chránit? Z hlediska památkového zákona se jako nejvhodnější jeví ochrana formou památkové zóny, jejímž obsahem jsou i veřejné interiéry budov. Co se týče úprav jednotlivých objektů, lze je brát jako dočasné, v budoucnu upravitelné do vhodnější podoby s možným využitím původní dokumentace. Pokud jde o otázku „zateplování“ domů, jsem toho názoru, že je možné takovou úpravu provést kvalitně, s přidanou hodnotou. Za všechny kvalitní příklady zmiňme dílčí úpravy na sídlišti Bohnice v Praze (podle návrhu architekta Ladislava Lábusa) nebo některé úpravy na sídlišti Ďáblice v Praze. Takové úpravy by měly dodržovat princip určitého rastru na fasádách, původně tvořeného panely, a také zachovat členění fasády ve formě lizén, pásových oken, balkonů, lodžií, markýz, volných parterů apod.

Nutno poznamenat, že pro správné fungování plošné ochrany je nezbytné stanovit plány ochrany, dle kterých se bude stavební činnost řídit; bez nich se ochrana stane vágní a příliš závislou na iniciativě a zodpovědnosti úředníků.

Pro velmi cenné budovy nebo jejich soubory se samozřejmě nabízí možnost ochrany statusem samostatné kulturní památky. Dále existuje ještě „nepamátkový“ způsob ochrany prostřednictvím stavebních úřadů, respektive odborů územního rozvoje. Ty si mohou nechat vypracovat například regulační plány, architektonické návrhy, studie regenerace či různé metodiky pro udržení koncepčního rozvoje. Na toto řešení, jakkoliv slibně znějící, se však nelze dlouhodobě spoléhat, neboť se změnou osazenstva úřadů se mění také názory na rozvoj a regulace. Tento přístup navíc nezaručuje soulad s principy památkové péče.

Sídliště vytipovaná k ochraně

Na následujících řádcích bych rád představil skupinu pečlivě vybraných památkově nechráněných sídlišť, která s kolegy z výzkumu pokládáme za nejhodnotnější v republice a заслужující ochranu. Snažili jsme se o vyvážené a objektivní hodnocení v rámci celé republiky. Zaměřil jsem se na ryze panelová sídliště, neboť ohledně ochrany funkcionalistických nebo „sorelových“ sídlišť panuje mezi památkáři již určitá názorová shoda. Přesto bych rád uvedl několik příkladů sídlišť zděných, která se ochrany dosud nedočkala. V první řadě to bude funkcionalistické „protosídliště“ Zelená liška v Praze na Pankráci od architektů Antonína Černého, Františka Alberta Libry a dalších, postavené ve 30. letech. Dále půjde o celky ve stylu socialistického realismu. Jedná se zejména o sídliště v Ostrově, kde se již usilovalo o vyhlášení památkové zóny, avšak marně. Dále jsou to celky: Březové hory v Příbrami, Slovany v Plzni, sídliště Stalínových závodů v Litvínově, Podžatecká v Mostě, Dukla v Pardubicích, nejstarší část sídliště Zábřeh v Ostravě (podle návrhu Jiřího Krohy z poloviny 50. let), sídliště v Horním Slavkově či Obecny ve Zlíně. Všechna tato sídliště by jistě zasloužila ochranu alespoň svých vybraných partií.

A teď již k vybraným panelovým sídlištím. Začneme Prahou. Zde jako první poválečné sídliště vznikla *Solidarita* ve Strašnicích, budovaná v letech 1947–1949 v rámci poválečného hospodářského plánu, tzv. dvouletky. Její návrh vypracovali architekti František Jech, Hanuš Majer a František Storch, kteří měli zkušenosti s výstavbou sociálního bydlení mezi válkami a seznámili se se skandinávskou družstevní bytovou výstavbou, která je silně inspirovala. „Solidarita napodobovala skandinávské modely ve třech směrech: z hlediska stavební technologie, financování a estetiky.“¹¹ Sídliště sestává z kombinace jednopatrových řadových

12

Obr. 12. Hradec Králové (okres Hradec Králové), sídliště Labská kotlina 2. Atypický deskový dům s pavlačemi na severtné fasádě přístupnými nikoliv přímo z bytů, ale z chodeb. (Foto: Jan Rasch, 2014)

Obr. 13. Hradec Králové (okres Hradec Králové), sídliště Labská kotlina 2, schéma – schwarzpplan. (Kresba: Matyáš Kracík, 2015)

13

domů se zahrádkami a třípatrových bytových domů v řádkové zástavbě doplněné veřejným prostranstvím a objekty veřejné vybavenosti. Co se týče technologie výstavby, lze skutečně hovořit o panelovém sídlišti. Příčné nosné stěny byly sice vyzděny z tvárnic, obvodové stěny však tvoří panely. Panely, speciální vlnité stropnice i část tvárnic se vyráběly na stavbě.¹² Solidarita představuje hodnotný doklad průkopnického „dvouletkového“ sídliště. Jde o zásadní a ojedinělou realizaci ve vývoji panelových sídlišť v České republice. Důležitou hodnotu zde představuje celistvost díla, neboť sídliště se podařilo postavit včetně plánované občanské vybavenosti (do roku 1961) a zeleně, což se pro budoucí výstavbu sídlišť stalo bohužel výjimečnou skutečností. Více se můžeme dočíst v nové knize Barbory Špičákové a kolektivu Sídliště Solidarita.¹³

Další mimořádné sídliště v Praze je *Invalidovna v Karlíně*. Toto experimentální sídliště se buďovalo od roku 1958 až do roku 1971, kdy byl dokončen hotel Olympik. Experimentální sídliště proto, že zde byl vyzkoušen nový typ stropních panelů, a to s rozponem 6 metrů na rozdíl od do té doby používaných 3,6metrových rozponů. Tato konstrukce byla zásadní pro zlepšení dispozičních možností bytů a stala se základem pro konstrukční soustavy T 08 B a VVÚ-ETA hojně využívané v 70. a 80. letech. Na návrhu Invalidovny se podílela celá řada architektů. V roce 1958 proběhla urbanistická soutěž uskutečněná Státním ústavem pro projektování výstavby Prahy, ze které v roce 1959 vzešel podrobný územní plán autorů Františka Šmolíka, Stanislava Horáka a Jiřího Novotného. Hlavními

architektů jednotlivých staveb se stali Josef Polák a Vojtěch Šalda z Pražského projektového ústavu, kteří se o práci podělili s řadou dalších kolegů. Invalidovna patří do skupiny sídlišť, která jsme ve projektu nazvali „krásnými“. Jde o celky z 60. let plné novátorství, optimismu, realizovaných architektonických vizí a bruselského stylu, než nastoupil diktát produkce kvantity na úkor kvality v 70. letech. Na Invalidovně oceňujeme zajímavou urbanistickou skladbu, které je dosaženo kombinací různých deskových domů akcentovaných dvojicí věžových domů se zakřivenými pergolami na střešní terase. Nachází se zde také zmíněný velmi ceněný a dnes již památkově chráněný hotelový dům s plasticky tvarovanou hliníkovou fasádou. Invalidovna není pouze vydařený experiment stavební technologie, ale také kvalitní architektonický soubor doplněný výtvarnými díly. K padesátému výročí dokončení první etapy Invalidovny vyšla kniha Ladislava Zikmunda-Lendera a kolektivu Experimentální sídliště Invalidovna.

Sídliště Ďáblice je dalším pražským celkem zařazeným do našeho výběru. Je součástí tzv. Severního města, které obsahuje na východě ještě sídliště Prosek a na západě Bohnice. Ďáblice jsou výjimkou, neboť se zde architektu Viktoru Tučkovi podařilo prosadit řešení, které se jinde kvůli úsporám a diktátu stavebních podniků prosadit nepodařilo; bylo to, krom jiného, dáno také jeho stranickou příslušností.¹⁴ Nalezneme zde domy stojící na „le corbusierovských“ pylonech umožňujících volný parter s průchody, technickými a vstupními prostory. V prosklených vstupních halách našla umístění výtvarná díla. Později byly do přízemí vestavěny obchody. Také poslední, ustupující patra jsou nebytová, původně využívaná jako prádelny, sušárny a podobně. Byty obsahují buď lodžii, nebo francouzská okna. Sídliště Ďáblice se začalo stavět roku 1969, dokončeno bylo v roce 1977. Pokud se o panelových sídlištích mluví jako o stavbách bez architektury, není to případ Ďabic; zde na prv-

ní pohled zaujme volný parter, razantní „lizénové“ členění pater s byty a ustupující poslední patro deskových domů. K hodnotám sídliště patří jasný urbanistický rozvrh okrsků, bohatá skladba bytových domů, nalezneme zde deskové, terasové i výškové domy s atypicky rozšířenými spodními patry a v neposlední řadě se jedná o mimořádně kvalitní návrh zeleně, který ocenili pracovníci UNESCO při návštěvě Československa v 70. letech.¹⁵

Nyní se přeneseme do Středočeského kraje, do Kladna, kde kromě zmíněného a památkově chráněného sídliště Vítězného února leží významné *sídliště Sítňá* budované od roku 1965 podle návrhu zkušeného týmu architektů Václava Hlinského, Otakara Jurenky a Jiřího Náhlíka z Krajského projektového ústavu v Praze. Meziválečný funkcionalista Václav Hlinský se problematice by-

■ Poznámky

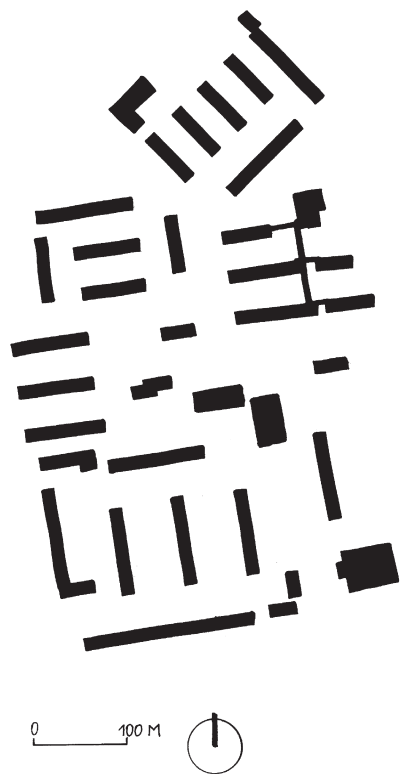
11 ZARECOR, Kimberly Elman. Solidarita v mezinárodním kontextu. In ŠPIČÁKOVÁ, Barbora (ed.). *Sídliště Solidarita*. Kostelec nad Černými lesy: Archiv výtvarného umění, o. s., 2014. S. 72. ISBN 978-80-905744-2-7.

12 JANEČKOVÁ, Michaela. Prefabrikace, nástroj moderní výstavby. In ŠPIČÁKOVÁ, B., cit. v pozn. 11. S. 93–112. ISBN 978-80-905744-2-7.

13 ŠPIČÁKOVÁ, B., cit. v pozn. 11.

14 SEDLÁKOVÁ, Radomíra. Bytová politika a stavebnictví v ČSSR. In MRÁČKOVÁ, Markéta; ŠIMONOVÁ, Barbora; VEJVODA, Viktor (ed.). *Legenda o sídlišti*. Praha: Akademie výtvarných umění, 2014. S. 78. ISBN 978-80-87108-53-6.

15 Informaci o návštěvě pracovníků UNESCO se ale bohužel nepodařilo ověřit. Informace je uvedena na: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Kobylisy> [cit. 15. září 2015].

14

Obr. 14. Pardubice (okres Pardubice), sídliště Polabiny, 1. okrese, schéma – schwarzplan. (Kresba: Matyáš Kracík, 2014)

Obr. 15. Pardubice (okres Pardubice), sídliště Polabiny, 1. okrese, Družstevní ulice, elegantní panelový dům s pásovémi okny i v suterénu. (Foto: Jaromír Čejka, 2014)

Obr. 16. Pardubice (okres Pardubice), postmodernistické „mikrosídliště“ Dašická. (Foto: Jaromír Čejka, 2014)

tových domů věnoval od konce 20. let. Jde o další „krásné“ sídliště 60. let, se vším, co k němu patří. Celek se rozkládá na západ od nového sítnského náměstí, které mělo sloužit jako nové centrum s bohatou občanskou vybaveností (obchody, hotel, sídlo Okresního výboru KSČ, kulturní dům). Sítná je příkladem vytříbeného urbanistického i architektonického díla stojícího na mezinárodních modernistických ideálech o novém městě. Kromě pestrých a kvalitních veřejných budov zde nalezneme i vzácnou specialitu českých sídlišť v podobě dvojice domů s mezonetovými byty, v prvním případě dokonce s obchodním parterem. Díky své komplexnosti a dodržení původního konceptu, navíc s nespornými architektonickými kvalitami, pro nás Sítná představuje cenný soubor.

K lokalitám s největší koncentrací sídlišť v ČR patří Ústecký kraj; zde se do výběru dostaly obytné celky Březenecká v Chomutově

15

16

a Šanov 2 v Teplicích. Sídlíště Březenecká leží v severovýchodní části Chomutova mezi výpadovkou na Most a ulicemi Březenecká a 17. listopadu. Navrhli ho architekti Ateliéru 2 Krajského projektového ústavu v Ústí nad Labem Rudolf Bergr, Vladislav Valoušek, František Machač a Vladislav Stelzig v letech 1967–1969, realizace probíhala 10 let od roku 1970. Sídlíště tvoří dva okrsky nepravidelného půdorysu, z nichž jižní připomíná šestiúhelník; vymezují je zalamující se osmipodlažní deskové panelové domy. Mezi okrsky architekti situovali občanskou vybavenost. Do obou celků byla původně navržena trojice experimentálních domů, realizace se dočkala pouze jižní část. Vzhledem k požadavku velké hustoty zastavění architekti namísto hustší zástavby typovými panelovými domy zvolili variantu tří osmnáctipodlažních experimentálních domů rovnoměrně paprskovitě uspořádaných ve středu okrsku. Trojici domů spojuje objekt restaurace a služeb na půdorysu šestiúhelníka. Jedná se o přímou inspiraci Le Corbusierovým domem kolektivního typu Unité d'habitation, neboť své místo zde našly pohledový monolitický železobeton (i když zde doplněný prefabrikovanými stropními panely), mezonetové, dokonce i třípodlažní byty, společné prostory prádelny, sušárny a kluboven, mateřská školka a střešní terasa. Kromě zcela ojedinělých experimentál-

ních domů je sídlíště Březenecká zajímavé také tím, že jde o příklad podobný tzv. pásovému či lineárnímu městu,¹⁶ kdy podél hlavní komunikace leží na jedné straně obytná zóna a na druhé straně klidová zóna zeleně. Památková hodnota spočívá v ojedinělé reflexi brutalistní architektury v kombinaci se zajímavým a ojedinělým urbanismem.

Teplické sídlíště Šanov 2 navrhli přední liberální architekti Miroslav Masák, Otakar Binar, Jiří Svoboda a Pavel Švancer mezi léty 1963 a 1967, výstavba probíhala od roku 1965 do roku 1978. Soubor leží na východním okraji města, na úpatí kopce Doubravka. Tvoří jej skupina osmipodlažních bytových panelových domů typu T 08 B sdružených do organicky tvarovaných dvojic. Toto řešení odráží dobový myšlenkový proud pomalu se odklánějící od modernismu a racionálního funkcionalismu, zároveň je toto řešení v československém kontextu velmi vzácné. „Zde se stejně jako v jiných projektech tohoto období projevila všeo-

■ Poznámky

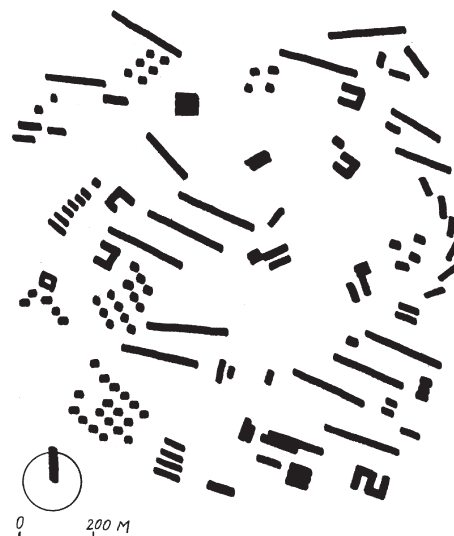
16 Jak ho definoval sovětský komunistický urbanista Nikolaj Alexandrovič Miljutin ve své knize z roku 1931: MILJUTIN, Nikolaj Alexandrovič. *Socgorod: otázky stavby socialistických měst: základy racionálního plánování nových sídlišť v SSSR*. Praha : b. n., 1931. Bez ISBN.

17

Obr. 17. Brno (okres Brno-město), sídliště Lesná, deskový panelový dům. (Foto: Jaromír Čejka, 2015)

Obr. 18. Brno (okres Brno-město), sídliště Lesná, schéma – schwarzplan. (Kresba: Matyáš Kracík, 2015)

18

becná snaha navrátit do rozvolněných obytných celků městotvorné prvky, jakými byly shromáždovací prostory náměstí či jiné zástavbou obklopené prostranství, která obyvatelům zajišťovala psychologickou pohodu bezpečí či ohraničenosti v sevřené struktuře. V tomto případě takový prvek supluje prostor atria nákupního střediska Hvězda Jiřího Svobody.¹⁷ Dominantou centra sídliště se stal dům hotelového bydlení navržený Miroslavem Masákem. Výšková dominantu centra se stala typickým prvkem sídliště 60. let. Často sloužila právě pro různé formy hotelového bydlení. Zde jde o variaci na téma kolektivní bydlení, kdy byt naplňuje pouze nejzákladnější potřeby jako spaní a hygiena, stravování či praní prádla se mělo odehrávat ve společných prostorách. Díky použití speciální ocelové konstrukce zavěšené na betonový hranol bylo dosaženo variabilního uspořádání dispozic. Přestože se dům nepodařilo realizovat v původní navržené podobě, jedná se o nadprůměrné sídlištní dílo. I když se nerealizoval experimentální objekt relaxačních lázní a s tím související studie kultivace veřejného prostoru, představuje soubor Šanov 2 památkově cenný a architektonicky zajímavý doklad představ a snah významných tvůrců 60. let.

Dále zamíříme do Hradce Králové, a to na sídliště Labská kotlina 2, budované v letech 1965–1979 podle návrhu kolektivu architektů královéhradeckého Stavoprojektu pod vedením Břetislava Petránka. Soubor leží v jihozápadní části města při městském okruhu a Rašínově třídě poblíž Labe a sestává ze dvou okrsků, prvního při ulici Baarově a druhého při Jungmannově. První, severní okres navazuje

na zmíněné do památkové zóny zahrnuté sídliště Labská kotlina 1 z přelomu 50. a 60. let 20. století. Na lapidární řádkovou zástavbu zde navazuje řada osmi razantních dvanáctipatrových domů na podnožích, z nichž jižní dva obsahují mezonetové byty. Teprve v jižním okrsku, jak sám autor popisuje, došlo k plnému rozvinutí sídlištního principu, v tomto případě do skutečně velkorysé polohy. Ambicí architekta Petránka bylo dosáhnout výrazné kompozice, uplatňující se v pohledech a reagující na rozlehlost polabskou krajinu, která si dle jeho slov přímo říká o velké měřítko.¹⁸ V oné výrazné kompozici našlo uplatnění devět typů bytových domů, od drobných čtyřpodlažních, bodových domů přes dlouhé deskové různých výšek, výškové na podnoží až po raritní sedmnáctipodlažní „mrakodrapy“. Tato bohatá skladba bytových panelových domů a objektů občanské vybavenosti vytváří pozoruhodný příklad moderního sídliště. Toto sídliště se v našem výběru objevilo právě díky své zajímavé urbanistické kompozici. Pro architekta Břetislava Petránka představovala Labská kotlina 2 stěžejní dílo profesní kariéry, za které získal mnohá ocenění doma i v zahraničí.

K nejkvalitnějším čtvrtím v Pardubicích z hlediska architektonického i kvality bydlení patří sídliště Polabiny. Jde o rozsáhlý celek sestávající z pěti okrsků, z nichž se pro památkovou ochranu nejvíce hodí okres první, nejstarší. Polabiny zaujímají severní část města za řekou Labe. První okres se nachází v severovýchodní části mezi ulicemi Bělehradskou, Kosmonautů, Poděbradskou a Hradeckou. Tvoří ho různě orientovaná řádková zástavba schodišťovými bytovými domy v tří- až osmipatrových variantách. První okres dobře dokumentuje vývoj prefabrikace. Zpočátku zde došlo k použití typů T 02 B a T 03 B z cihelných klopokanelů, poté se přešlo na systém HK, což je krajská varianta typu T 08 B. Kromě toho byl v prvním okrsku

postaven experimentální objekt T 07 B v keramické variantě jako první v Československu. Okrskové centrum leží přibližně uprostřed, tvoří ho dvojice jednopatrových objektů vytvářejících otevřené „náměstí“. Hlavní vstup do okrsku z Bělehradské ulice akcentuje jedenáctipatrový věžový dům. Polabiny jako celek patří do skupiny „krásných“ sídliště 60. let, přičemž jejich první okres má největší vypovídací hodnotu. Polabiny jsou také zajímavé a cenné tím, že došlo v zásadě k udržení původního konceptu Jana Krásného z roku 1958, přestože se sídliště stavělo až do roku 1980. Sociolog Jiří Musil ve své knize Lidé a sídliště z roku 1985 napsal: „Pardubické Polabiny patří nepochybně k urbanisticky nejzávažnějším řešením obytných souborů šedesátých let.“¹⁹

Druhý představovaný pardubický soubor, sídliště Dašická, je velkou specialitou na poli panelové produkce. Nachází se východně od centra města v ulicích Dašická, Spojičská a Luční. Sestává z trojice bytových domů řazených podél ulic doplněných dvěma objekty občanského vybavení. Mezi bytovými a občanskými domy byla navržena pěší zóna jakožto hlavní kompoziční osa. Toto „mikrosídliště“ vzniklo v letech 1988–1989 podle projektu architekta Pavla Maleře, vedoucího ateliéru A21 pardubické pobočky královéhradeckého Stavoprojektu, který se mu s kolegy věnoval od roku 1979. Důvodem zařazení do našeho výběru je výji-

■ Poznámky

17 ZOJANCOVÁ, Jana. Sídlíště Šanov 2, Teplice. Pasport vytvořený v rámci výzkumu sídliště, zatím nepublikováno.

18 Strojopis Průvodní zpráva k podrobnému územnímu plánu sídliště Labská 2 – Farářství v Hradci Králové, složka Labská kotlina, s. 7 a 8. Archiv Útvaru hlavního architekta HK.

19 MUSIL, Jiří. Lidé a sídliště. Praha : Svoboda, 1985. ISBN: 25-022-85. Obrazová část za s. 112.

19

20

Obr. 19. Zlín (okres Zlín), sídliště Jižní Svahy, panorama souboru. (Foto: Jan Rasch, 2014)

Obr. 20. Zlín (okres Zlín), sídliště Jižní Svahy, 1. etapa, schéma – schwarzplan. (Kresba: Matyáš Kracík, 2015)

mečná architektura budov, které bylo dosaženo použitím atypové prefabrikované panelové konstrukce. Její půdorysný základ tvoří lichoběžník, který vytváří plastickou fasádu doplněnou šedým keramickým obkladem. Díky nesterépné podlažnosti jednotlivých sekcí, použití střešních atik a původně červených rámu oken je výsledkem výrazná a kvalitní architektura v intencích postmoderny, která se zcela vymyká panelové „nearchitektuře“. Pavel Maleř získal za projekt sídliště první místo v soutěži České komise pro vědeckotechnický a investiční rozvoj v kategorii Nejlepší projekt roku 1986. Jedná se o nejmladší sídliště vytipované k ochraně.

Sídliště Lesná v Brně, asi nejlépe hodnocený soubor v ČR, nemůže v našem výběru chybět. Nachází se v severní části města a vymezuje ho Okružní ulice. Lesnou navrhli architekti František Zounek, Viktor Rudiš, Ladislav Volák a Miroslav Dufek s širokým kolektivem v letech 1960–1961, realizace probíhala od roku 1962 do roku 1973. Autoři zvolili cestu menšího počtu rozsáhlých objektů s velkými rozestupy, výhledy a osvětlením reagujícím na přírodní podmínky, doplněných kobercovou zástavbou bodovými domy. Lesná sestává ze čtveřice okrsků s vlastním občanským vybavením. Autoři se inspirovali skandinávskými sídlišti, speciálně finskou Tapiolou.²⁰ Nápad vyhlásit Lesnou památkovou zónou není nový. Architekt Viktor Rudiš podal v roce 2004 návrh na památkovou ochranu, podnítily ho k tomu probíhající nevhodné úpravy sídliště. Tím se odstartovala kauza s řadou vyjádření Národního památkového ústavu i Rady občanské iniciativy Lesná volajících po vyhlášení památkové zóny. Ministerstvo kultury však dodnes žádosti nevyhovělo. K hlavním argumentům ochrany sídliště patří lapidární hmotová skladba bytových domů podle funkcionalistických představ, množství a kvalita zeleně nebo dopravní obslužnost z okružní komunikace při zachování centrálního klidového prostoru. V neposlední řadě vyniká Lesná úrovní výtvarné výzdoby od předních československých umělců.

Nakonec se zastavme ve Zlíně. V této líně moderní architektury vyrostlo mimořádně významné sídliště, nesoucí název *Jižní Svahy*. Leží v severní části města, na svazích Mladcovských kopců, kolem ulice Okružní. Našeho zájmu se týká první etapa stavěná v letech 1970–1980 podle návrhu Jiřího Gřekorčíka, Šebestiána Zelina a dalších. Zde je asi spíše než o konceptu modernistického města lépe hovořit o rozvinutí myšlenky zahradního města, ve Zlíně dobře známého.²¹ Nenalezneme zde

proto rozlehlé plochy zeleně či monumentální „náměstí“. Na zlínskou tradici architektura panelových domů navazuje také neobvyklým použitím pohledových cihelných pásků. Kvalita sídliště však nespočívá pouze v jakémisi regionalismu, ale přínos lze vidět i v pestré skladbě architektonicky kvalitních bytových i občanských staveb. Na Jižních Svazích nalezneme domy bodové, lodžiové tvaru písmene L, chodbové, terasové a hlavně dominantu celého sídliště – atypický čtrnáctipatrový segmentový dům, který původně sloužil jako ubytovna. Sídlíště Jižní Svahy údajně ocenili pracovníci UNESCO při návštěvě Československa v roce 1981 jako jedno z nejlepších v republice.²²

Článek vznikl v rámci výzkumného projektu Panelová sídliště v České republice jako součást městského životního prostředí: Zhodnocení a prezentace jejich obytného potenciálu (kód projektu (DF13P010VV018), financovaného z Programu aplikovaného výzkumu a vývoje Národní a kulturní identity (NAKI).

■ Poznámky

20 ZADRAŽILOVÁ, Lucie. Brněnská Tapiola. In *Brno v minulosti a dnes: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna*. Brno : Archiv města Brna, 2013. Sv. 26, s. 215–260. ISSN 0524-689X.

21 Srov. NOVÁK, Pavel. *Zlínská architektura: 1950–2000*, 2. díl. Zlín : POZIMOS, 2008. ISBN 978-80-254-3216-7. S. 22–45.

22 Informaci o ocenění UNESCO se bohužel nepodařilo ověřit. Uvedena je na: <https://www.zlin.eu/jizni-svahy-cl-1704.html> [cit. 15. září 2015].